

УДК 343.222.2

В. В. Висоцька, аспірантОдеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОБМАН ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

У статті йдеться про дослідження поняття обману як способу вчинення злочину. Розглянуто етимологічне значення обману, його історія, статті Кримінального кодексу України, ознаки кримінально-караного обману, сформульовано теоретичне поняття обману.

Ключові слова: обман, спосіб, вчинення злочину, кримінальне право.

На думку давньоримських юристів, усякий злочин вчинюється або шляхом насильства (*iniuria*), або шляхом обману (*dolus*). Обман та насильство проявляються у різних сферах суспільного життя і залишаються двома найпоширенішими способами злочинної поведінки.

Обман розглядається вченими різних напрямів — філософами, психологами, юристами. Поняття обману з точки зору філософів, пов'язане з пошуком істини, яка буває об'єктивною і суб'єктивною, що залежить від сприйняття конкретної особи. Психологи розглядають обман з точки зору комунікативної сфери, як один із способів людського спілкування. Юристів же обман цікавить як спосіб вчинення злочину, що найчастіше пов'язаний з порушенням майнових прав.

Розвиток кримінально-правового обману пов'язаний з розвитком торгівлі в Росії, таким чином, обман передусім пов'язувався з майновими відносинами, хоча спочатку і відносився до області поліцейського права, як дії, які порушують положення про єдність системи мір і ваги [1, 136].

До обману досить тривалий час також відносили і дії, що були направлені на миттєве (ривок), непомітне (кишенькова крадіжка) вилучення майна у потерпілого [2, 97–173].

У юридичній літературі XIX століття можна було зустріти міркування про те, що широка караність майнових обманів затрудняє свободу і зручність комерційного обігу; що відомий ризик, можливість збитків замість очікуваного баришу властиві майновим операціям всякого роду; що отримання продавцем «премії» за свою спритність, хоч би і за рахунок неухважності покупця, — явище сповна нормальне, яке сприяє розвитку торгівельних операцій [3, 378].

До вивчення поняття обману в його кримінально-правовому значенні неодноразово зверталися радянські, а потім — російські вчені-криміналісти. Серед них — Г. Н. Борзенков, Є. В. Ворошилін, Л. Д. Гаухман, Г. А. Кригер, Н. І. Панов, Р. А. Сабітов та інші, розглядаючи обман як самостійне кримінально-правове явище, як спосіб вчинення різних видів злочинів в особливості — шахрайства.

Звернемося до етимологічного значення поняття «обман». Безліч сучасних словників пропонує загалом близькі за своїм значенням визначення поняття «обман».

С. І. Ожегов визначає обман як помилкове уявлення про що-небудь, оману [4, 266].

В іншому словнику обман — «шахрайство, шарлатанство; розиграш (без корисливої мети), містифікація; омана» [5, 178]. Ще одне тлумачення визначає обман як «брехню; те, що вводить в оману, обманює; помилкове, хибне уявлення, ілюзію» [6, 662–663].

«Обман — свідоме введення кого-небудь в оману, неправда, брехня, брехливі вчинки, слова; брехня, яка видається за істину; слова, вчинки, дії і тому подібне, які навмисно вводять в оману» [7, 56].

«Обманювати — говорити або писати брехню, неправду, противне істині» [8, 104].

Обман — навмисне введення іншої особи в оману (містифікація, обдурювання, оковамилювання, шарлатанство) [9, 129].

У кримінальному законодавстві будь-якої країни можна налічити декілька десятків складів злочинів, які вчинюються шляхом обману: це контрабанда і шахрайство, фальшивомонетництво, обман покупців і замовників, підробка документів, надання неправдивих свідчень, хабарництво, службовий підлог.

Таким чином, обман, як юридично значима ознака складу злочину, відвіку повернувся до себе увагу юристів. Обман може міститися в нормі КК як обов'язкова ознака складу злочину (наприклад, шахрайство); може бути у складі об'єктивної сторони злочину, а може бути окремою дією, яка поряд з іншими утворює спосіб вчинення того або іншого злочину (підробка і збут грошей та цінних паперів).

У будь-якому випадку обман є складовою частиною об'єктивної сторони складу злочину. Спосіб, витонченість, характер, зміст обману залежать від конкретного складу злочину, проте, не дивлячись на це, в будь-якому складі злочину обман володіє схожими рисами, що проявляються в його закономірностях.

Поняття обману використовується законодавцем при конструюванні складів злочинів, насамперед, тих, що вчинюються у сфері економіки. Економіка є основою існування будь-якого суспільства. Але збиток економічним відносинам від вчинення злочинів з використанням обману багаторазово перевищує той, який спричинюється насильницькими злочинами. Потерпілими стають не тільки окремі особи, але і організації, підприємства, держава в цілому. У чинному законодавстві та Кримінальному кодексі України, на жаль, не розкривається поняття обману.

Так, єдине законодавче визначення **обману** містилося в Кримінальному кодексі 1922 р.: «Обманом вважається як повідомлення неправдивих відомостей, так і явне приховування обставин, повідомлення про які було обов'язковим» [10, 31].

Таке визначення обману було сприйняте і в подальші роки не лише судово-слідчою практикою, але і наукою.

У Кримінальному кодексі України (надалі — КК України) злочини, які вчинюються за допомогою обману, переважно містяться в Розділі VI — «Злочини проти власності» та Розділі VII — «Злочини у сфері господарської діяльності».

Основним майновим злочином, який вчинюється за допомогою обману, є шахрайство (ст.190 КК України) [11, 519].

Пряма вказівка на обман як на спосіб вчинення злочину міститься також в ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою) [11, 526], ст. 225 (обман покупців та замовників) [11, 702]. Обман як ознака об'єктивної сторони міститься в ст. 200 (незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення) [11, 558]; ст. 201 (контрабанда) [11, 560], ст. 205 (фіктивне підприємництво) [11, 597], ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) [11, 615]; ст.215 (підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків) [11, 663]; ст.216 (незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок) [11, 665]; ст.217 (незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма) [11, 671]; ст.218 (фіктивне банкрутство) [11, 672]; ст.219 (доведення до банкрутства) [11, 674]; ст.221 (незаконні дії у разі банкрутства) [11, 677]; ст.222 (шахрайство з фінансовими ресурсами) [11, 679] та інші. Таким чином, обман «допомагає» вчинити більшість злочинів в сфері економіки.

Обман сам по собі не є кримінально-карним, поки він не є частиною кримінально-протиправного, суспільно небезпечного діяння, способом вчинення злочину. Кримінальне покарання в даному випадку настає не за сам обман, а за діяння, які вчинені за допомогою обману і заподіяли шкоду суспільним стосункам.

Обман, як і будь-яке інше злочинне діяння, повинен мати певні ознаки:

1. Суспільна небезпека (здатністю за допомогою обману заподіювати шкоду або створювати реальну загрозу спричинення шкоди суспільним стосункам які охороняються кримінальним законом);

2. Вольовим і усвідомленим (що формує в уявленні особи, яку обманюють свідомо неправильного для винного уявлення про факти, речі, явища, події або свідомо підтримуючим вже наявну оману з метою певного варіанту поведінки, потрібного винному);

3. Протиправний і караний (спосіб, що «забезпечує» вчинення тих злочинів, які вказані в чинному кримінальному законодавстві);

4. Діяння (специфічний спосіб впливу на людську психіку).

Враховуючи вищевикладене, можна сформулювати дефініцію обману:

Обман — це специфічний спосіб впливу на людську психіку, що полягає в умисному формуванні в свідомості особи, яку обманюють, неправильних уявлень про факти, речі, явища, події або що свідомо підтримує вже наявні помилки з метою формування певного варіанту поведінки, необхідного винному при вчиненні ним суспільно небезпечних діянь, вказаних в кримінальному законі. Таким чином, обман «допомагає» вчинити більшість злочинів в сфері економіки. Об'єднує їх та обставина, що обман як спосіб усвідомленої поведінки завжди вказує на умисний характер злочинного діяння. Таким чином, можна зробити висновок, що обман є самостійним кримінально-правовим явищем, яке необхідно відокремлювати від суміжних з ним понять, таких як примус, насильство, зловживання довірою.

Література

1. Костомаров Н. И. *Очерк торговли московского государства в XVI — XVII вв.* — СПб., 1862. — 322 с.
2. Судебник 1550 г. // *Российское законодательство X-XX вв.*: В 9 т. — М.: Юридическая литература, 1985. — Т.2. — 408 с.
3. Сергеевский Н. Д. *О мошенничестве по действующему русскому праву* // *Юридическая летопись.* — 1890. — № 11.
4. Ожегов С. И. *Словарь русского языка.* — М.: Русский язык, 1988.
5. Александрова З. Е. *Словарь синонимов русского языка / Под ред. Л. А. Чешко.* — М.: Советская энциклопедия, 1971. — 580 с.
6. *Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова.* — М.: Русские словари, 1994. — Т. 2. — 418 с.
7. *Словарь русского языка: В 4 т.* — М., 1985—1988. — Т. 2. — 612 с.
8. Даль В. *Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1.* — М., 1955.
9. Щербатых Ю. *Искусство обмана.* — М.: Эксмо-Пресс, 1998.
10. *УК РСФСР 1922 г.* — М.: Знание, 1922 (Примечание к ст. 187). — 316 с.
11. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.* — 7-ме вид., переробл. та допов. — К.: Юридична думка, 2010. — 1288 с.

В. В. Высоцкая, аспирант

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОБМАН КАК СПОСОБ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье исследовано понятие обмана как способа совершения преступления. Рассмотрено этимологическое значение обмана, его история, статьи Уголовного кодекса Украины, признаки уголовно-наказуемого обмана, сформулировано теоретическое понятие обмана.

Ключевые слова: обман, способ, совершение преступления, уголовное право.